

دوگانهٔ امید و ناامیدی
در رمان فارسی

دوگانهٔ امید و ناامیدی در رمان فارسی

شهنواز عرش اکمل

سرشناسه: عرش اکمل، شهناز، ۱۳۵۴ -

عنوان و نام پدیدآور:

دوگانه امید و ناامیدی در زمان فارسی / شهناز عرش اکمل.

مشخصات نشر: تهران: لوگوس، ۱۴۰۱

مشخصات ظاهری: ۳۳۱ ص:؛ ۱۴/۵×۲۱/۵ س.م.

شابک: ۰-۶۴-۷۸۲۵-۶۲۲-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه

یادداشت: نمایه

موضوع:

داستان های فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد

داستان های فارسی -- قرن ۱۴ -- مجموعه ها

امید در ادبیات

رده بندی کنگره: PIR۳۸۶۹

رده بندی دیویی: ۸۴۳/۶۲۰۹

شماره کتاب شناسی ملی: ۸۹۲۳۶۶۵

دوگانه امید و ناامیدی در زمان فارسی

شهناز عرش اکمل

طراح جلد: سید مهدی حسینی		ویراستار فنی: مقدم مهدوی
شمارگان: ۳۰۰	شابک: ۰-۶۴-۷۸۲۵-۶۲۲-۹۷۸	چاپ اول: ۱۴۰۱

برای مشاهده اطلاعات بیشتر کد بالا را اسکن کنید و به وبسایت نشر لوگوس مراجعه کنید.

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ تومان

تمامی حقوق این اثر محفوظ است. تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً یا جزئاً، به هر شکل اعم از چاپ، فتوکپی، اسکن، صوت، تصویر یا انتشار الکترونیک بدون اجازه مکتوب از نشر لوگوس ممنوع است.

ایمیل: info@irlogos.com

تماس با مرکز پخش: ۰۹۰۲ ۱۵۴ ۰۰۴۲

فروشگاه برخط لوگوس: www.irlogos.com

بعد نومیدی بسی اومیده‌هاست
از پس ظلمت بسی خورشیده‌هاست

فهرست

پیشگفتار.....	۱
مقدمه.....	۵
۱. رمان و جامعه.....	۱۳
تولد رمان اجتماعی.....	۱۳
پیوند رمان و تحولات اجتماعی.....	۱۵
جامعه‌شناسی ادبیات.....	۱۷
داستان‌نویسی ایران و تحولات اجتماعی.....	۲۲
خلاصه.....	۲۴
۲. دوگانهٔ امید و ناامیدی.....	۲۷
مفهوم‌شناسی دوگانهٔ امید و ناامیدی.....	۲۷
امید؛ اندیشه‌ای برآمده از اساطیر.....	۳۱
دوگانهٔ امید و ناامیدی در آینهٔ مذهب.....	۳۲
گونه‌های دوگانهٔ امید و ناامیدی.....	۳۵
امید اجتماعی.....	۳۷
دیالکتیک امید و ناامیدی.....	۴۰
زمانمندی در دوگانهٔ امید و ناامیدی.....	۴۳
آرمانشهر و ویرانشهر.....	۴۵
زمینه‌های موجد ناامیدی.....	۴۸
انسان به مثابهٔ امید.....	۶۰
رویکردهای روانشناختی به امید و ناامیدی.....	۶۳
۳. امید و ناامیدی در ساحت اندیشه.....	۶۷
امید سیاسی.....	۷۰
مارسل و بلوخ؛ فیلسوفان امید.....	۷۲
گابریل مارسل و تجربهٔ امید.....	۷۲
گونه‌شناسی امید مارسلی.....	۷۳
دیالکتیک امید.....	۷۴
رنج؛ بستر امید.....	۷۴
دیگری؛ بایستگی تحقق امید.....	۷۶
عشق؛ موتور محرک امید.....	۷۶
امید؛ صبور یا عصیانگر؟.....	۷۷

- ۷۸..... انسان مسئله‌گون در «جهان درهم شکسته».....
- ۸۰..... وفای خلاق.....
- ۸۲..... ارنست بلوخ و ارائه اصلی برای امید.....
- ۸۴..... بازنمود دوگانه امید و ناامیدی در ادبیات.....
- ۹۱..... خلاصه.....
- ۴. چشمه‌هایش: روایت شاعرانه استعلا.....**
- ۹۳..... سرآغاز.....
- ۹۵..... خلاصه داستان.....
- ۹۶..... انسان از نگاه چشمه‌هایش.....
- ۹۹..... دوگانه امید و ناامیدی در چشمه‌هایش.....
- ۱۰۶..... نمودهای مضمونی امید و ناامیدی.....
- ۵. یگلیا و تنهایی او: تنهایی اگزستانسیال.....**
- ۱۲۷..... سرآغاز.....
- ۱۲۹..... خلاصه داستان.....
- ۱۳۰..... انسان تنها؛ مسئله یگلیا و تنهایی او.....
- ۱۳۲..... دوگانه امید و ناامیدی در یگلیا و تنهایی او.....
- ۱۳۵..... دیالکتیک امید و ناامیدی.....
- ۱۳۶..... نمودهای مضمونی امید و ناامیدی.....
- ۶. ملکوت: مغناطیس مرگ و دوگانگی سخت جان.....**
- ۱۴۷..... سرآغاز.....
- ۱۴۹..... خلاصه داستان.....
- ۱۵۰..... انسان ملکوتی.....
- ۱۵۴..... دوگانه امید و ناامیدی در ملکوت.....
- ۱۵۷..... دیالکتیک امید و ناامیدی در «دوگانگی سخت جان».....
- ۱۵۹..... نمودهای مضمونی امید و ناامیدی.....
- ۷. سنگ صبور: دیالکتیک رنج و امید.....**
- ۱۸۵..... سرآغاز.....
- ۱۸۷..... خلاصه داستان.....
- ۱۸۸..... انسان در گستره سنگ صبور.....
- ۱۹۰..... سنگ صبور و دوگانه امید و ناامیدی.....
- ۱۹۲..... دیالکتیک امید و ناامیدی.....
- ۱۹۳..... نمودهای مضمونی امید و ناامیدی.....

۲۱۱.....	۸. سووشون: اسطورهٔ امید.....
۲۱۱.....	سرآغاز.....
۲۱۴.....	خلاصهٔ داستان.....
۲۱۵.....	انسان به سووشون نشسته.....
۲۱۷.....	دوگانهٔ امید و ناامیدی در سووشون.....
۲۱۹.....	درخت امید.....
۲۲۲.....	دیالکتیک امید و ناامیدی.....
۲۲۳.....	نمودهای مضمونی امید و ناامیدی.....
۲۳۹.....	۹. خواب زمستانی: انبوه لحظه‌های تهی.....
۲۳۹.....	سرآغاز.....
۲۴۱.....	خلاصهٔ داستان.....
۲۴۲.....	انسان فرورفته در خواب زمستانی.....
۲۴۶.....	دوگانهٔ امید و ناامیدی در خواب زمستانی.....
۲۴۸.....	دیالکتیک امید و ناامیدی.....
۲۵۰.....	نمودهای مضمونی امید و ناامیدی.....
۲۶۳.....	۱۰. همسایه‌ها: باز نمود رنج آگاهی و فراروندگی.....
۲۶۳.....	سرآغاز.....
۲۶۵.....	خلاصهٔ داستان.....
۲۶۶.....	انسان در سایهٔ همسایه‌ها.....
۲۶۷.....	دوگانهٔ امید و ناامیدی؛ همسایهٔ همسایه‌ها.....
۲۷۱.....	دیالکتیک امید و ناامیدی.....
۲۷۲.....	نمودهای مضمونی امید و ناامیدی.....
۲۸۹.....	پسگفتار.....
۲۹۵.....	منابع.....
۳۱۳.....	نمایه.....

پیشگفتار

روزی که با دوست هم‌اندیشم در باب امید و ناامیدی سخن می‌گفتم، تصور نمی‌کردم این بحث جذاب موضوع رسالهٔ دکتری‌ام قرار بگیرد. مضمون بیت نظامی: «در ناامیدی بسی امید است / پایان شب سیه سپید است» که قرن‌هاست در افواه عموم افتاده، نخستین بهانه برای اندیشیدن به این موضوع بود. ضمن اینکه در حوزهٔ پژوهش اشارات گذرایی به مسئلهٔ امید و ناامیدی در بازهٔ زمانی این پژوهش شده و لازم می‌نمود به صورتی بسط‌یافته و علمی‌تر به این مقوله پرداخته شود.

دنیای امروز دنیایی آکنده از بیم و امید است و امید و ناامیدی از بارزترین حالات بشری‌اند که در صورت‌های گوناگون جلوه می‌کنند. اما به راستی امید چیست؟ اگر نیک‌بنگریم آیا امید چیزی جز انسان است؟ آفرینش و تولد هر انسان به مفهوم امید است و می‌توان گفت هر آفرینشی به مفهوم امید است: از نوشتن شعر یا داستان تا خلق يك قطعه موسیقی. پس انسان فطرتاً با مفهوم امید هم‌بسته است. هرچند هر مفهومی به‌واسطهٔ قطب مخالف خود زنده است و ناامیدی نیز همواره پیرامون ضدش امید چرخ می‌زند. انسان در جهانی زیست می‌کند که بنیانش بر امید استوار است و هرگاه این بنیان سست شود، ناامیدی چهره می‌نماید. البته در کنار این ناامیدی، امید به یافتن راه چاره و

گشایش همواره در تقابل ناامیدی می‌ایستد. به هر روی با وجود تجربه همواره بیم و امید، نوعی «شور امید» در نهاد انسان‌ها نهادینه شده است؛ هرچند وضعیت اجتماعی و فراز و فرودهای موجود حس «امید اجتماعی» آنها را فرومی‌کاهد. می‌توان گفت مردم دچار نوعی «بحران امید» شده‌اند زیرا بین خواسته‌ها و آرمان‌هایشان همسویی ایجاد نمی‌شود. مسائلی مانند فقر و شکاف طبقاتی نیز دست بر گردن مردم نهاده، مانع از پایین رفتن آبی خوش از گلوگاه آنها می‌شود. درنهایت این یأس و ناامیدی امکان عمل را از مردم می‌گیرد و دچار حس انفعالشان می‌کند. پیامدهای زندگی مدرن نیز که انسانیت انسان را فرومی‌بلعد و او را دچار نوعی فرسایش تدریجی همراه با ملال و پوچی می‌کند، مزید بر علت است.

به هر روی اندیشیدن به امید راهکاری برای بهبود جامعه نوامید است و در این میان واکاوی یأس و ناامیدی و ریشه‌های آن نیز اهمیت دارد. از آنجا که رمان یکی از گونه‌های مهم در حوزه ادبیات مدرن است؛ بررسی چيستی و تحلیل محتوایی آن از نظرگاه‌های گوناگون ضروری می‌نماید. چنین بازکاوشی را می‌توان با توجه به تحولات اجتماعی در رمان نیز اعمال کرد. از آنجا که امید و ناامیدی از حالات مهم انسان هستند و از مفاهیمی که بر کنش و واکنش او مؤثرند و انسان نیز موضوع رمان است، تحلیل و شناخت این دوگانه در آن لازم است. از دیدگاه ماگشودگی و فروبستگی فردی در ارتباط مستقیم با اجتماع است زیرا فرد از اجتماع جدا نیست و اجتماع از حضور زنجیره‌وار همین فردها شکل گرفته و روان هر فرد روان اجتماعی را برمی‌سازد. پس جامعه متشکل از روان‌های فردی است که در ساختاری خاص توانسته‌اند به يك کلیت برسند.

تلاش بر آن بود تا تصویری جامع از انسان در رمان‌های تحلیل شده در این کتاب به نمایش گذارده شود. در واقع، واکاوی مفهوم انسان در رمان به مثابه سنگ سراج‌های بود برای ورود به مباحث مربوط به دوگانه امید و ناامیدی. زیرا دوگانه امید و ناامیدی بدون توجه به مفهوم انسان متصور نیست و به واقع انسان گره‌گاه این دوگانه و رمان است؛ رمانی که بازنمایی جامعه انسانی است و مابازای انتزاعی آن؛ بنابراین برای سنجش پیوند این دوگانه انسانی با تحولات موجود در اجتماع (که در بازه زمانی این پژوهش از برجسته‌ترین و تاریخ‌سازترین تحولاتند) مطالعه مفهوم انسان و امید و ناامیدی عارض بر او در رمان

ضرورت دارد. همچنین توجه به اینکه این تحولات چه تأثیری بر ذهن و اندیشه نویسنده می‌نهند و او به چه شیوه‌ای به بازنمود وضعیت روزگار خود می‌پردازد. گفتنی است که رمان فارسی ظرفیت بسیاری برای تحلیل دوگانه امید و ناامیدی در پیوند با اجتماع دارد. با وجود اینکه جامعه آماری این کتاب متعلق به بیش از نیم قرن گذشته است، قابلیت انطباق بسیار با واقعیت امروز جامعه ایران دارد. در واقع در رمان فارسی می‌توان فراز و فرود وضعیت بشری را در مواجهه با حالات امید و ناامیدی بررسی کرد و دریافت که با وجود ناامیدی، امید همواره می‌تواند از میانه رنج شکوفا شود. کنش‌مندی و دست به عمل زدن طریقی است برای غلبه بر ناامیدی موجود. رمان را نیز می‌توان کنش و عمل نویسنده برای غلبه بر ناامیدی موجود قلمداد کرد. ساختار تخیلی رمان می‌تواند انگیزه و اساسی باشد برای تغییر واقعیات ناگوار موجود و آگاهی بخشی به عنوان مولفه اصلی رمان با امید در پیوند است؛ بنابراین خوانش رمان و تدقیق در آن برای فرارفتن از وضعیت موجود ضروری می‌نماید. انتخاب چند رمان اجتماعی برجسته و تحلیل نموده‌های مضمونی دوگانه امید و ناامیدی (چه از بعد اجتماعی و چه از بعد اندیشگانی) گام نخستی است برای کارهای پژوهشی از این دست.

در پایان سپاسگوی زحمات جناب آقای دکتر نعمت‌الله ایران‌زاده، استاد فاضل و گرانقدرم در دانشگاه علامه طباطبایی هستم که با دانش و منش بی‌نظیرشان همواره راهنمای بنده بودند و نیز استادان دانشمند و فرزانه‌ام جناب آقای دکتر عبدالحسین فرزاد و جناب آقای دکتر داود اسپرهم که مسیر پژوهش را برایم روشن ساختند.